

KONTEKST ERAZMOVA BASELSKOG IZDANJA DJELA SV. JERONIMA (1516.)¹

Daniel Miščin

Fakultet filozofije i religijskih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu
dmiscin@ffrz.unizg.hr

UDK: 025.326Roterdamski,E. : Hieronymus sanctus (494.23Basel)*1516*
27-789.33Ivan. S.:027.1(497.584Dubrovnik)
001.816Amerbach, J.
001.816Forben,J.
655*1516*

<https://doi.org/10.34075/cs.57.4.2>
Pregledni rad
Rad zaprimljen 6/2022.

Sažetak

Članak se bavi okolnostima i kontekstom baselskog izdanja Jeronimovih djela iz 1516. To izdanje jedno je od najslavnijih izdanja crkvenih otaca uopće. Dva su temeljna razloga za to. Prije svega, upravo je u to doba Basel bio središte tiskarstva na sjeveru Europe. Naime, jedan od utemeljitelja baselskog tiskarstva, Johannes Amerbach, isplanirao je objavljivanje sabranih djela četvorice naučitelja crkve: Ambrozija, Jeronima, Augustina i Grgura. Drugi razlog važnosti tog izdanja jest činjenica da je urednikom izdanja Jeronimovih djela bio Erazmo Roterdamski. Unatoč tome što je Amerbach ubrzo umro, izdavanje Jeronimovih djela nije zaustavljeno. Preuzeo ga je također važni baselski tiskar i Amerbachov nasljednik Johannes Froben. Nastavivši i dovršivši izdavanje djela sv. Jeronima, Erazmo je postao središnjom osobom kruga vodećih baselskih intelektualaca. Osim toga, to izdanje djela sv. Jeronima iz 1516., jedno je od vrhunaca ranog sjevernoeuropskog tiskarstva.

Ključne riječi: sv. Jeronim, Erazmo Roterdamski, Johannes Amerbach, Johannes Froben, tiskarstvo.

¹ Izlaganje na Međunarodnom interdisciplinarnom simpoziju *Hrvatska kultura i sv. Jeronim*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (knjižnica), Zagreb, 3. i 4. studenog 2020.

UVODNO PITANJE: JERONIM, ERAZMO – I HRVATSKA KULTURA?

Spomen izdanja Jeronimovih djela iz 1516. na simpoziju naslovljenom *Sveti Jeronim i hrvatska kultura* uključuje pretpostavku da je ta tema povezana s nacionalnom kulturom. Doista, o odnosu sv. Jeronima (347. - 420.) i hrvatske kulture napisano je i izgovoreno mnogo vrijednih teza. No, kakve bi veze s hrvatskom kulturom mogao imati slavni urednik tog izdanja, najutjecajniji intelektualac onodobnog europskog sjevera, Erazmo Roterdamski (vjerojatno 1466. - 1536.)? To je zanimljivo pitanje, jer premda ta povezanost postoji, ona je teže uočljiva. Štoviše, Erazma je sigurno upoznao malo tko od Hrvata. Zapravo, to je pouzdano utvrđeno samo za diplomata i humanista, Korčulanina Jakova Baničevića (1466. - 1532.).² Ne čini li se, s obzirom na tu oskudicu, pomalo uzaludnim postaviti još preciznije pitanje - o Erazmovoju povezanosti s hrvatskom kulturom u kontekstu baselskih razdoblja njegova života?³ Ipak, to pitanje nije suvišno, jer baš to izdanje potiče spomen na doduše neizravan, ali svakako zanimljiv trag Erazmove povezanosti s hrvatskom kulturom.

Naime, kao što je dobro poznato, to je izdanje pripravljeno i otisnuto u Baselu, a osoba koja povezuje Erazma i Hrvatsku upravo na baselskom tlu učeni je dominikanac Ivan Stojković (1393./95. - 1493.)⁴ koji je studirao u Padovi i Parizu,⁵ bio veliki zagovornik crkvenog jedinstva i s njima povezanih ekumenskih težnji, ali i promicatelj europskih integracija. Ugled tog autora⁶ „prvog traktata o crkvi u povijesti katoličke teologije”⁷ (*Tractatus de Ecclesia*,

² Usp. o tome: Bratislav Lučin, „Erazmo i Hrvati 15. i 16. stoljeća”, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, vol. 30, no.1-2 (59-60), Zagreb 2004., 5-29.

³ Erazmo je živio i radio u Baselu u tri navrata: od 1514. do 1516., 1521. i od 1529. do svoje smrti 1536.

⁴ Ime se Ivana Stojkovića u izvorima i literaturi nerijetko navodi latinizirano, Iohannes (ponegdje i Johannes) de Ragusio ili kako ga naziva kroničar Petar Saaz, Joannes Slavus de Carvatia.

⁵ Usp. o tome: André Tuilier, „Dubrovčanin Ivan Stojković i pariško sveučilište”, u: *Croatia christiana periodica. Časopis instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 8, no. 14, Zagreb 1984., 41 i slj.

⁶ Stojkovića se katkad naziva i kardinalom, ali on je zapravo „pseudokardinal” jer ga je kardinalom kreirao protupapa Feliks V.

⁷ Franjo Šanjek, „Ivan Stojković Dubrovčanin (1392./95. – 1443.), diplomat i pobornik europskih integracija”, u: Svjetlan Berković (ur.): *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija*, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova, Zagreb 1999., 135.

1433.-39.)⁸ potvrđen je i činjenicom da je upravo Stojković (doduše, spletom okolnosti) otvorio Sabor u Baselu.⁹ Tog dana, 23. svibnja 1431. istaknuo se programatskim govorom i prijedlogom da se saborske rasprave ne održavaju po nacijama, nego po komisijama, kao i danas. S obzirom na svoj izraziti utjecaj u onodobnim crkvenim odnosima i unatoč svim osporavanjima, Stojković je kao diplomat mnogo putovao. Zahvaljujući tome, kao i svojoj nespornoj učenosti, razvio svoju osobitu strast. Prikupljao je djela najširega znanstvenog spektra koja će u osvit modernog doba biti važna za razvoj europske znanosti. Stoga je Stojković, osobito za vrijeme svog boravka u Konstantinopolu, gdje je od 1435. do 1437. bio papinski legat, nabavio ili dao prepisati vrijedna djela antičke mudrosti i kršćanske starine, velik broj kodeksa, „grčkih i latinskih, malih i velikih, s područja kanonskog prava, teologije i laičkog znanja”.¹⁰ Tako je nastala Stojkovićeva izrazito bogata i vrijedna knjižnica,¹¹ koju je ostavio dominikancima u Baselu.

Poznato je da se upravo njome u svom baselskom uredničkom i znanstvenom radu obilno služio i Erazmo Roterdamski. Premda nije sigurno da je Erazmo znao kome je pripadala ta knjižnica, s motrišta je nacionalne kulture ta poveznica, koliko bila neizravna, ipak zanimljiva. Pritom valja precizirati da se i Stojković bavio djelom sv. Jeronima te da je tu činjenicu odražavala i njegova knjižnica.¹² Pritom je još poznatije da je, pripremajući za tisak izdanje Novog zavjeta,¹³

⁸ Iohannes de Ragusio [Ivan Stojković], *Tractatus de ecclesia*, uredio Franjo Šanjek, Hrvatska dominikanska provincija i Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1983.

⁹ Usp. primjerice: Ivica Tomljenović, „Ivan Stojković (1390/95-1443) borac za jedinstvo Zapada i zbližavanje s Istokom”, u: *Croatica christiana periodica. Časopis instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 6, no. 9, Zagreb 1982., 5-6.

¹⁰ Usp. Franjo Šanjek, „Dubrovčanin Ivan Stojković i počeci europskoga humanizma”, u: *Hrvatska revija* 1(2015.). <http://www.matica.hr/hr/446/dubrovcanin-ivan-stojkovic-i-poceci-europskoga-humanizma-24398/> (provjereno 21. travnja 2020.).

¹¹ Usp. o tome: Mate Lukač, „Antropološko-teološka refleksija o Stojkovićevoj biblioteci”, u: Franjo Šanjek (prir.), *Misao i djelo Ivana Stojkovića. Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26.-28. svibnja 1983.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1986., 171-176.

¹² U Jeronimovim djelima za kojima često poseže Stojković nalazi argumente za svoje poimanje Petrova prvenstva i primata rimskih biskupa. Usp. o tome: André Tuilier, „Jean Stojković de Raguse, lecteur de saint Jérôme”, u: *Croatica Christiana Periodica*, vol. 28, no. 54 (2004.), 9-18.

¹³ To izdanje naslovljeno je *Novum instrumentum omne* i sadrži grčki tekst Novog zavjeta popraćen revidiranim latinskim prijevodom, slavnom Jeronimovom *Vulgatom*. Taj prijevod Erazmo je popratio dugim nizom vlastitih bilješki. Zbog toga se nerijetko govori o „Erazmovu Novom zavjetu”. Usp. tekst Erazmova uvoda

Erazmo koristio građu iz te Stojkovićeve knjižnice.¹⁴ Baš je to zahvalan primjer prepoznatljivog procesa unutar renesansne kulture. Knjiga iz samostanske knjižnice, uz pomoć i posredovanje tiskarskog stroja, izlazi u svijet. Iako će izdanje Jeronimovih djela (zbog kojeg će Erazmo ponovno doći u Basel) biti obilježeno ponešto drukčijim okolnostima, zanimljivo je da se i u tom njegovu poslu ponavlja taj isti obrazac. Oba ta izdanja imaju svoje zamašnjake u samostanima: Erazmov *Novi zavjet* u dominikanskoj, a njegovo izdanje djela sv. Jeronima u kartuzijanskoj knjižnici.

Osim toga, valja podsjetiti da je u Erazmovim bilješkama koje predstavljaju začetak tog izdanja Novog zavjeta snažno naglašen Jeronimov egzegetski autoritet.¹⁵ Neki istraživači, poput primjerice Johna C. Olina, baš tu povezanost Erazma i Jeronima proglašavaju „klasičnim primjerom ožvljavanja antike – taj povratak izvorima – koji tako temeljno povezujemo s renesansom. Ta povezanost [Erazma i Jeronima] svjedočanstvo je otkrića, ali također i asimilacije”.¹⁶ U svakom slučaju, baš to Erazmovo veliko poštovanje prema Jeronimu posve je sigurno imalo vrlo važan utjecaj na njegovu odluku da se prihvati uređivanje izdanja Jeronimovih djela. Svakako, baš kao i u slučaju Erazmova *Novog zavjeta*, i taj Jeronimov „izlazak” iz samostana u svijet ima svoju zanimljivu pretpovijest. Shvaćena u širem kontekstu, ta pretpovijest čini razumljivom *vrstu* Erazmova nastoja-

u to izdanje s iscrpnim komentarom: *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo i London 1976., pismo br. 373, Basel, [oko prosinca] 1515., 195 i slj. Izvornik tog izdanja može se pogledati na *web*-stranicama Sveučilišne knjižnice u Baselu: https://www.e-rara.ch/bau_1/content/titleinfo/895554 (provjereno 27. travnja 2020.).

¹⁴ Tako prije samog tiskanja *Novog zavjeta*, u pismu Johannu Reuchlinu iz kolovoza 1514., Erazmo piše da je napisao bilješke za cijeli Novi zavjet i tome dodao svoje komentare. U tom kontekstu spominje jedan „vrlo točan prijepis” jednoga grčkog rukopisa (kojemu je nedostajalo samo Otkrivenje) posuđen od baselskih dominikanaca, tj. iz Stojkovićeve knjižnice. Usp. *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516)*, pismo br. 300, [Basel, kolovoz 1514.] 7-8. Usp. također i bilješke uz Erazmovo pismo papi Lavu X. napisano u Baselu 1. veljače 1516., u kojemu su rasvijetljeni dodatni detalji Erazmova korištenja Stojkovićeve knjižnice; u istoj knjizi, 216-221. S tim u vezi usp. također i: Guy Bedouelle, „Ivan Stojković u rukama povjesničara”, u: Franjo Šanjek (prir.), *Misao i djelo Ivana Stojkovića. Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26.-28. svibnja 1983.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1986., 160-161.

¹⁵ Usp. Hilmar M. Pabel, „St. Jerome’s Exegetical Authority in Erasmus of Rotterdam’s *Annotations of New Testament*”, u: *Church History and Religious Culture*, Brill, 96(2016.), 565-594.

¹⁶ Citirano prema: Mark Vessey, „Erasmus’ Jerome. The Publishing of a Christian Author”, u: *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 14, no. 1 (1994), 62.

nja u oba slučaja. Naime, Erazmove se želje mogu povezati s istraživačkim duhom što ga je u renesansnoj kulturi utjelovio Lorenzo Valla (oko 1406. - 1457.) jer je s njim filologija odlučno prodrla u biblijska istraživanja, a posredno i u pristup otačkoj literaturi. To se posebice odnosilo na kritičko proučavanje i filološke komentare teksta Novog zavjeta na izvornom, grčkom jeziku te na njegovu usporedbu s Jeronimovom *Vulgatom* (prijevod je nastao između 384. i 386.). Dakle, imajući u vidu Erazmov rad na *Novom zavjetu* i Jeronimovim djelima, valja ustvrditi da su ta njegova istraživanja posve u duhu njegova vremena koje je određeno pojavom Lorenza Valle,¹⁷ tim prije što je on umro samo dvanaestak godina prije Erazmova rođenja. Nadalje, ako je to širi kontekst Erazmova nastojanja, tada se njegov neposredni povod može prepoznati u povijesti jednog prijateljstva na čijem početku (još) nije bilo Erazma.

JOHANNES AMERBACH ILI PRETPOVIJEST ERAZMOVA IZDANJA JERONIMOVIH DJELA (1484. - 1513.)

Početak se pretpovijesti Erazmova izdanja Jeronimovih djela doista se može prepoznati u prijateljstvu između Johannesa Amerbacha (oko 1440. - 1513.), uglednog baselskog tiskara koji je započeo posao izdavanja djela sv. Jeronima i njegova profesora za vrijeme studija u Parizu, kartuzijanca Johannesa Heynlina von Steina (1430. - 1496.). Zanimljivo je pritom prepoznati što je u temelju tog prijateljstva. Naime, u trenutku kad prihvaća izdavati djela sv. Jeronima, Amerbach nije samo obrtnik čija se misao i briga usredotočuje na pravilan rad tiskarskog stroja ili preše. On je svakako i poduzetnik i, još važnije, školovani intelektualac. Susrevši se za svojega studija na pariškom sveučilištu s intelektualnim veličinama svoga doba, Amerbach je i sam postao znamenitim intelektualcem.

Za razumijevanje konteksta u kojem nastaje ideja o izdavanju djela sv. Jeronima i prijateljstva koje je tu ideju iznjedrilo, valja još dodati da je Heynlin von Stein bio ugledan i moćan čovjek u znanstvenom svijetu, profesor teologije na pariškoj Sorbonni, a od 1469. i rektor tog sveučilišta. Upravo u to vrijeme von Stein

¹⁷ Valja uzgred napomenuti da je i Lorenzo Valla također objavio *Bilješke uz Novi zavjet*, i to također u Baselu, baš kao i Erazmo. Usp. opširnije o toj povezanosti: Jerry H. Bentley, „Biblical Philology and Christian Humanism: Lorenzo Valla and Erasmus as Scholars of the Gospels”, u: *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 8, No. 2(1977.), 8-28; također i: A. G. Dickens i Whitney R. D. Jones, *Erasmus the Reformer*, Methuen, London 2000., 49.

osniva prvu tiskaru u Parizu i smješta je u zgrade Sorbonne, pritom intenzivno surađujući s kolegom Guillaumeom Fichetom (oko 1433. - 1480.), također profesorom na Sorbonni. Prva tiskana knjiga u Francuskoj djelo je te tiskare. To je zbirka pisama gramatičara Gasparinusa de Bergama (1360. - 1431.) *Epistolae Gasparini Pergamensis* (1470.). Bio je to svojevrsni udžbenik, ogledni primjer koji je služio studentima u razvijanju profinjenog stila u latinskom jeziku. Četiri godine kasnije Heynlin postaje profesorom na tada još vrlo mladom Sveučilištu u Baselu.¹⁸ On je, nesumnjivo ohrabren uspjehom svog prethodnog pariškog pothvata i iskustvom koje mu je to donijelo, imao znatan udio u Amerbachovoj odluci da se, nakon što je 1484. otvorio tiskaru u Baselu, posveti prvenstveno tiskanju humanističkih i djela crkvenih otaca.¹⁹ To se vidi osobito iz stilski vrlo dotjeranog i u tom smislu ključnog Heynlinova pisma Amerbachu, u kojem ga nastoji ohrabriti u vezi s tim izdanjima: „Opskrbio si crkvu Božju odličnim oružjem kroz ponovljena izdanja kanonskih knjiga Starog i Novog zavjeta. Preostaje ti okruniti to postignuće još sjajnijim instrumentima, tj. raspravama katoličkih svetaca. Osobito ova četvorica velikih naučitelja, Augustin, Ambrozije, Jeronim i Grgur sjaje među njima kao najsajnije zvijezde, [...] prosvjetljuju crkvu, časte je svojim krepostima i oblikuju je svojim poukama.”²⁰ Na tragu tih uznositih misli i nakon što je 1487. postao članom baselske kartuzije, von Stein je otvorio put Amerbachovoj suradnji s tim samostanom. Time je zapravo omogućio ostvarenje spomenutog plana. Kartuzijanci su naime posjedovali vrlo bogatu knjižnicu s djelima crkvenih otaca. Upravo je to trebalo poduzetnom dvojcu. To što su, s druge strane, kartuzijanci bili vrlo otvoreni za suradnju, može se objasniti i samim pravilima njihova reda. Naime, predanost kartuzijanaca čitanju, znanstvenom radu i prepisivanju i čuvanju knjiga povezana je izravno s činjenicom da, kao monaški red, ne djeluju propovijedajući svijetu, već su odvojeni od njega. Zato su ponudu za suradnju s Amerbachovom tiskarom smatrali prikladnim načinom da ostanu vjerni duhu i slovu svoga reda, a da istodobno, barem posredno, daju doprinos kulturi svoga doba.

¹⁸ Sveučilište u Baselu osnovano je 4. travnja 1460.

¹⁹ Usp. Peter G. Bietenholz (ur.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, vol. 1: A-E, University of Toronto Press, Toronto/ Buffalo/ London 1995., 47.

²⁰ Alfred Hartmann (ur.), *Die Amerbachkorespondenz*, bd 1: *Die Briefe aus der Zeit Johann Amerbachs 1481.-1513.*, Verlag der Universitätsbibliothek, Basel 1942., pismo br. 23, 31.

Zahvaljujući tim povoljnim okolnostima, kartuzijanci su s Amerbachom uspostavili svojevrsnu suradnju, kakvu su obje strane mogle poželjeti. Dobrim su rukama temeljito obrazovanog intelektualca povjeravali rukopise iz svoje samostanske knjižnice.²¹ Brižno uređene, Amerbach bi ih otisnuo, a zauzvrat bi kartuzijancima darovao mnoge primjerke otisnutih rukopisa koje je prije od njih posudio. Doduše, on sâm uspio je dovršiti samo djela prve dvojice od odabrane „velike četvorke”, Ambrozija i Augustina. Izabrali baš Ambrozija za početak, čini se razboritim oprezom zato što on pripada krugu latinskih otaca s manje opsežnim opusom. Nakon toga Amerbach je nastavio s tiskanjem Augustinovih djela, ponajprije trudeći se skupiti ranija izdanja njegovih djela, što nije išlo lako, već i zbog opsega Augustinova opusa. Najviše problema bilo je s Augustinovim propovijedima, budući da ih je on tijekom života održao oko šest tisuća, a Amerbach je teško dolazio do njihova pouzdana izvora.²² Ipak, uz mnogo teškoća, uspio je dovršiti taj veliki izdavački niz: 22. siječnja 1506. veliki baselski tiskar objavljuje da je nakon gotovo tri godine napornog rada dovršeno izdanje Augustinovih djela.²³

Sljedeći zadatak bio je još složeniji: *Opera omnia* sv. Jeronima u devet svezaka. Kao što s pravom upozorava Barbara Halporn, to je bio doduše krunski, ali svakako najsloženiji Amerbachov podvig. Naime, Amerbach je dobro znao latinski, pa je stoga i osobno bio dorastao uređivanju Ambrozijevih i Augustinovih djela. Ona nisu zahtijevala mnogo grčkoga i hebrejskoga, jezika koji su Amerbachu predstavljali veći problem. Međutim, u slučaju Jeronima taj se problem nije mogao zaobići, budući da se on, kao prevoditelj Biblije i sjajan poznavatelj otačke literature, tim jezicima vrlo obilno služio. Amerbach je stoga ubrzo shvatio da uspjeh njegova izdanja izravno

²¹ Među tim rukopisima nalaze se iz primjerci iz vremena koncila u Baselu 1431., ali pravi procvat dogodio se u vrijeme priora Jakoba Loubera, suvremenika Johannesa Amerbacha. Do kraja 15. stoljeća baš ta knjižnica postala je najuglednijom u čitavom gornjorajnskom području. Usp. u tom kontekstu: Barbara Halporn, „The Carthusian Library at Basel”, u: *The Library Quarterly. Information, Community, Policy*, vol 54, br. 3, (srpanj 1984.), 226 i slj.

²² Usp. Barbara Halporn, *The Correspondence of Johann Amerbach. Early Printing in Its Social Context*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2000., 316. Sličan problem, kako ćemo vidjeti, imat će nešto kasnije Erazmo s Jeronimovim pismima.

²³ Usp. Alfred Hartmann (ur.), *Die Amerbachkorespondenz*, bd 1: *Die Briefe aus der Zeit Johann Amerbachs 1481.-1513.*, Verlag der Universitätsbibliothek, Basel 1942., pismo br. 294, 277.

To izdanje može se pogledati na *web*-stranicama Sveučilišne knjižnice u Baselu: <https://www.e-rara.ch/zuz/content/titleinfo/17350224> (provjereno 28. travnja 2020.).

ovisi o uredničkom radu najvećih humanističkih umova njegova doba, poput Johanna Reuchlina (1455. - 1522.) ili Konrada Pelikana (1478. - 1556.), s kojima neumorno pregovara²⁴ moleći ih za pomoć u tom radu koji se posve sigurno pokazao još složenijim no što je Amerbach na početku mogao predvidjeti. Trebao je, kako se kasnije sjećao Erazmo, ljude „koji su jednako kod kuće u tri jezika: grčkom, latinskom i hebrejskom”.²⁵ Zato je posao uređivanja pouzdanog izdanja Jeronimovih djela napredovao sporo i teško, a povremeno se činilo da je zapao i u slijepu ulicu, te da je dovršetak tog posla – neizvjestan. To se dobro vidi već iz nadnevakata nekih Amerbachovih pisama. Primjerice, on opetovano moli Johanna Reuchlina za suradnju pismom od 12. travnja 1507., a kad je Amerbach umro šest godina kasnije, na sâm Božić 1513., tiskanje Jeronimovih *Opera omnia* bilo je još vrlo daleko od svog kraja.

Unatoč tome, u tekstu epitafa preminulom Johannesu Amerbachu i njegovim sinovima spominje se upravo to izdanje Jeronimovih djela kao njihovo veliko profesionalno postignuće.²⁶ Upravo u vezi s tim zanimljivo je da je Amerbach pokopan u baselskom kartuzijanskom samostanu. Iz te se činjenice može naslutiti koliko su kartuzijanci bili zadovoljni suradnjom s tim baselskim tiskarom.²⁷ Štoviše, njezini su simbolični plodovi bili vidljivi još za Amerbachova života. On je u malom klausturu baselskoga kartuzijanskog samostana dao izgraditi oltar posvećen svome svecu zaštitniku, Ivanu Krstitelju.²⁸

²⁴ Amerbach se počeo baviti izdavanjem djela sv. Jeronima 1507. godine. Prvotno je projekt povjerio Conradu Pelikanu i Johannesu Reuchlinu, kako bi provjerili dijelove teksta napisane na grčkom i hebrejskom. Počevši pak od 1509. Conrad Leontorius (1460. - 1511.) i Johannes Sapidus (1490. - 1561.) bili su također uključeni, a kasnije su im se priključili Gregor Reisch (1467. - 1525.) i Johannes Cuno (1463. - 1513.).

²⁵ Usp. *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 335, London, 21. svibnja 1515., 109.

²⁶ Usp. tekst ploče primjerice u: Bodo Brinkmann, Katharina Georgi, Andreas Rüfenacht (ur.): *Archäologie des Heils: das Christusbild im 15. und 16. Jahrhundert*, Kunstverlag Josef Fink, Lindenberg im Allgäu 2016., 127.

²⁷ Osim toga, valja napomenuti da je majka Marthe Fuchs, supruga Bonifaciusa Amerbacha, bila sestra Hieronymusa Zscheckenbürlina, priora kartuzijanskog samostana u Baselu. On je, napustivši karijeru pravnika, postao priorom 24. veljače 1502. (usp. o tome: Peter G. Bietenholz (ur.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, vol. 2: F-M, University of Toronto Press, Toronto/ Buffalo/ London 1986., 64). Dakle, valja ustvrditi da je obitelj Amerbach, osim poslovno i prijateljski, s baselskim kartuzijancima bila povezana i obiteljski.

²⁸ U vezi s tim valja dodati da je Amerbach bio i privatno, a ne samo poslovno, odan kartuzijancima. To se dobro vidi primjerice u činjenici da je svojeg najstari-

JOHANNES FROBEN ILI OSTVARENJE ERAZMOVA SNA O IZDAVANJU JERONIMOVIH DJELA (1513. - 1516.)

Unatoč smrti Johannesesa Amerbacha, koji je započeo izdavanje Jeronimovih djela, ono ipak nije stalo. Taj je posao preuzeo kasnije također slavni baselski tiskar šesnaestog stoljeća, Amerbachov učenik, Johannes Froben (1460. - 1527.).²⁹ Iako njegova erudicija nije bila usporediva s Amerbachovom, njih su dvojica dijelila jednu drugu osobinu. Imajući na umu preostala izdanja iz njegove tiskare i podatke koji se o njemu mogu pronaći u biografskim bilješkama, Froben je bio vrlo marljiv i izuzetno predan kvaliteti svojih izdanja, i to mu je, unatoč pokojoj grubljoj riječi u Erazmovo korespondenciji, ipak donijelo njegovo postojano poštovanje, a kasnije i prijateljstvo. Zato se mirno može zaključiti da je izdanje Jeronimovih djela ostalo u dobrim i sigurnim rukama. Na Frobenov je poziv Erazmo postao urednikom Jeronimovih djela,³⁰ te je upravo stoga stigao u Basel u ljeto 1515., nakon što se prije toga bavio prikupljanjem Jeronimovih tekstova, osobito pisama, te je tim povodom putovao i u London.³¹ Znao je kakav je posao prihvatio. Jeronim je bio njegov nesporno najdraži latinski crkveni otac,³² a njegova sabrana djela do tada nisu nikad bila otisnuta. Nema nikakve sumnje da je Erazmo pri-

jeg sina (1484. - 1519.) nazvao po utemeljitelju katrutzijanskog reda, sv. Bruni (1484. - 1519.). Baš to mjesto, grob Johannesesa Amerbacha i njegove obitelji, u novije je vrijeme došlo u središte pozornosti znanstvene javnosti zbog detalja koji ovdje spominjemo iako nema veze s tiskarstvom. Naime, prema vjerodostojnoj i dobro utemeljenoj hipotezi Christiana Müllera, slavnu sliku Hansa Holbeina *Mrtvi Krist u grobu*, naručio je Johannesov sin Bonifacius (1495. - 1562.), kako bi je postavio upravo nad grobnicu svoje obitelji. Međutim zbog poznatog progona slika koji je u Basel stigao zajedno s reformacijom, ta mu se želja nikada nije ostvarila, a slika je svoj dom našla u baselskom muzeju.

²⁹ Pouzdani se biografski podaci o Johannesu Frobeni mogu pronaći u: Peter G. Bietenholz (ur.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, vol. 2: F-M, 60-63.

³⁰ Usp. pouzdani prikaz o toj suradnji: Valentina Sebastiani: *Johann Froben. Printer of Basel. A Biographical Profile and Catalogue of his Editions*, Brill, Leiden i Boston 2018., osobito 39 i slj.

³¹ Zanimljivo je pritom primijetiti, kako napominje Valentina Sebastiani, da je, kako se čini, Erazmo dogovorio tiskanje Jeronimovih pisama u svojoj redakciji još s Johannesom Amerbachom, oko 1510. godine. Usp. Valentina Sebastiani: *Johann Froben. Printer of Basel. A Biographical Profile and Catalogue of his Editions*, Brill, Leiden i Boston 2018., 42.

³² To je vidljivo primjerice iz Erazmova pisma papi Lavu X. Usp. *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 335, London, [31. svibnja 1515.], 106. Ondje Erazmo naziva Jeronima „glavnim teologom zapadnoga svijeta”, i gotovo jedinim piscem koji zaslužuje to ime. Zanimljivo je da Erazmo pritom ne spominje sv. Augustina.

hvio taj posao s ponešto kolebanja, ali rado, što se vidi primjerice iz njegova pisma kardinalu Domenicu Grimaniju (1461. - 1523.).³³ Štoviše, Erazmo je već petnaest godina ranije, u pismu Gervadiusu, u vezi s pismima sv. Jeronima, što ih je već tada želio objaviti, pisao: "...i neki bog sada raspaljuje moj duh i potiče me da se usudim promišljati taj ogroman izazov što ga nitko prije nije pokušao".³⁴

Što se tiče tog „raspaljivanja duha” Erazmo je priređujući izdanje djela sv. Jeronima bio sjajno zbrinut. Tako je, upravo u vrijeme rada na Jeronimovim djelima, o svom uživanju u tom humanističkom krugu, pisao Johannesu Witzu: „Svi oni znaju latinski, svi oni znaju grčki, većina njih zna također i hebrejski; jedan je stručnjak za povijest, drugi je iskusni teolog, jedan je vješt u matematici, jedan revan u antikvarijama, drugi je pravnik [...] Doista nikada prije nisam imao sreću živjeti u tako darovitu društvu. Osim toga, kako li su otvorena srca, kako prijateljski, kako su dobra zajednica! Moglo bi se reći da imaju jednu dušu.”³⁵

³³ Usp. *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 334, London, [15. svibnja 1515.], 96.

³⁴ Erazmovo pismo Greveradusu, odvjetniku iz Pariza, u: *The Correspondence of Erasmus, vol. 1: Letters 1 to 141 (1484. to 1500.)*, University of Toronto Press, Toronto 1974., pismo br. 141, Pariz, 18. prosinca [1500.], 308.

³⁵ *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 391A, Basel, [druga polovica veljače 1516.], 244. Iako se ne odnosi na to razdoblje, već na Erazmov posljednji boravak u Baselu, ugodaj je njegova rada i na izdanju Jeronimovih djela izrazito dobro dočaran na slici belgijskog slikara Félixa Cogena (1838. - 1907.) *Erazmov posljednji posjet Baselu 1535.*, što se danas nalazi u Erazmovu muzeju u Bruxellesu. Iako je nastala mnogo kasnije od vremena kojim se bavi, slika je vrlo zanimljiva, zato što prikazuje isti onaj Erazmov svijet u kojemu su izdana i Jeronimova djela. Štoviše, istraživači kasnijeg razdoblja Erazmova života ističu da je upravo Basel zrelom Erazmu bio najbliže onome što se obično naziva domom. Iako spomenuta slika ne prikazuje Erazmov dom nego tiskaru, sve što je na njoj prikazano ukazuje da je baš na tom mjestu Erazmo potpuno udomaćen. Štoviše, taj prizor upućuje na pomisao da su tiskara i Erazmova dnevna soba – zapravo isto. Erazmo ondje ne sjedi za radnim stolom, kako bi se očekivalo, već u drvenom naslonjaču. Pritom se bijeli jastuk postavljen između naslona i Erazmovih leđa može promatrati i kao još jedan simbol brige i ljubavi domaćina prema Erazmu. U desnoj ruci, lagano oslonjenoj na maleni stolić s vazom, Erazmo drži rukopis, a gesta lijeve, s blago ispruženim kažiprstom, ukazuje da Erazmo upravo govori. Ispred njega je dugačak stol, a bijeli stolnjak s resama koji je na njemu prostrt, dodaje tom prizoru prizvuk nenametljive svečanosti. Oko stola dvanaest je nekonvencionalno razmještenih likova koji pažljivo slušaju Erazma. Tu je humanistička elita Basela onog vremena, predvođena Phillipom Melanchtonom (1497. - 1560.), koji sjedi na počasnome mjestu, gotovo dodirujući Erazmove skute. Za stolom su i drugi ugledni teolozi tog vremena, poput primjerice Wolfganga Musculus (1497. - 1563.), već spomenutog Conrada Pellikana i Heinricha Bullingera

Takav sastav okupljenih oko Erazma, baš kao i duh zajednice o kojemu on ovdje piše, zapravo je nagovor na priklanjanje tvrdnji što ju je iznio Stefan Zweig u svojoj biografskoj studiji o Erazmu. Iako se ta knjiga ne može smatrati znanstvenom, zanimljiva je Zweigova tvrdnja da je Erazmo kao nestor humanizma odmah postao najslavnijim stanovnikom Basela kad god bi ondje boravio. To nije sporno, ali Zweig ide i korak dalje, navodeći da je zbog tolikih učenih ljudi koji su mu ondje htjeli doći u blizinu,³⁶ Basel tih godina postao intelektualnim središtem svijeta.³⁷ Koliko god simpatična, ta je tvrdnja ipak pretjerana, jer se utjecaj Basela na karti onovremenih kulturnih metropola sigurno ne može uspoređivati s Rimom ili Parizom.

U vezi s tim, povjesničari napominju kako je baselski humanizam dosegnuo svoj vrhunac između 1515. i 1525. To znači da izdavanje Jeronimovih djela pripada na sam početak tog zlatnog razdoblja. Iako se okupljala oko važnih ciljeva, ta poletna skupina nikada nije imala stalno članstvo. Neki su od njezinih članova često bili odsutni i dulje vrijeme, a zatim je njihov povratak u taj krug bio željno iščekivan. Kao znanstvenici, imali su važnu ulogu u izdavanju knjiga, ali je to društvo uključivalo i neformalnije aktivnosti: razgovore, razmijene misli i planova pa i komentiranje glasina. Bio je to pravi kružok. I drugi gradovi, poput primjerice Strasbourga, Augsbourga, Nürnberga ili Beča također pamte slična društva, ali ni jedno od njih nije imalo tako ugledna predvodnika kao baselsko. Nijedan „spiritus rector” nije bio tako međunarodno slavan kao Erazmo, koji je, prirodno, predstavljao središte kruga baselskih humanista.³⁸

Međutim, onkraj te intelektualne idile, dnevne sobe u tiskari i kruga prijatelja s kojima je ondje rado razgovarao, problemi što ih je Erazmo imao u uređivanju Jeronimovih djela predstavljali su prodor oporog realizma u njegov rad. Ti problemi ukazuju na razmjere zahtjevnosti njegova posla. Oni se jasno očituju u njego-

(1504. - 1575). Sigurno je da se Erazmo u tom krugu „Sodalitas Basiliensis” osjećao vrlo ugodno.

³⁶ U vezi s razmjerima tog oduševljenja Erazmovom blizinom usp. primjerice pismo Johannesa Sapidusa Erazmu od 30. prosinca 1521., u: *The Correspondence of Erasmus, vol. 8: Letters 1122 to 1251 (1520. to 1521)*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo i London 1976., pismo br. 1251), 334.

³⁷ Usp. Stefan Zweig, „Triumf i tragika Erazma Roterdamskog”, u: *Triumf i tragika Erazma Roterdamskog i Pohvala ludosti*, priredio Ivan Esih, Binoza, Zagreb 1934., 70-71.

³⁸ Usp. Hans R. Guggisberg, *Basel in the Sixteenth Century. Aspects of the City Republic before, during and after the Reformation*, Wipf & Stock, Eugene 1982., 15.

voj korespondenciji. Naime, s obzirom na brojne pogreške kojima su obilovala ranija izdanja Jeronimovih djela, Erazmo se na njih nije mogao osloniti s povjerenjem. Razmjeri tih teškoća osobito su uočljivi u jednom pismu što ga je Erazmo uputio kartuzijancu Gregoru Reischu, priznajući velike teškoće u uređivanju Jeronimovih pisama. Erazmo ondje spominje da se, s jedne strane, muči s odjeljivanjem autentičnih od neautentičnih Jeronimovih pisama; k tome, utvrditi ispravan poredak tih pisama bio je također golem problem.³⁹ S druge strane, s uzrujanošću, katkad i s gorčinom, on primjećuje da se u tekstovima tih pisama pojavljuje i ruka koja zasigurno nije Jeronimova, već nekoga od njegovih „bijednih sljedbenika”,⁴⁰ koji za Jeronimom izrazito zaostaju i učenošću i stilom. To je problem koji će obilježiti čitav Erazmov urednički rad na Jeronimovim djelima, i on ga smatra najtežim dijelom svog posla.⁴¹ Unatoč tome, Erazmo nije odustao od zahtjevnog cilja: točno utvrditi autentični tekst Jeronimovih pisama i drugih djela. On doduše priznaje da među pismima koja su pripisana Jeronimu nalazi i neka koja je vrlo zanimljivo čitati, bez obzira na to što je uvjeren da ona nisu Jeronimova. Međutim, Erazmo nije štedio truda da ih filološki prouči i jasno naglasi razliku među njima. Posao popravljivanja pogrešaka kojima su obilovala izdanja Jeronimovih pisama što ih je Erazmo koristio kao izvore, činio se gotovo beskrajnim. S razlogom, budući da se u tom izdanju Jeronimovih djela u devet svezaka, tek nešto manje od polovice, tj. prva četiri sveska, odnose na korespondenciju. Pritom valja imati na umu da je Erazmo među Jeronimova pisma uključio i tzv. „epistolarne knjige”, tj. Jeronimove polemike i egzegetske eseje. Istodobno, on je sva pisma popratio svojim uvodima i bilješkama.⁴² Tijekom rada postajao je sve odlučniji

³⁹ Usp. vrijedan izvor o tome: Hilmar M. Pabel: *Herculean Labours. Erasmus and the Editing of St. Jerome's Letters in the Renaissance*, Brill, Leiden/ Boston 2008., 138 i slj.

⁴⁰ *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 308, [Basel, rujana 1514.], 37.

⁴¹ Usp. Margaret Mann Phillips (ur.), *The 'Adages' of Erasmus. A Study with Translations*, Cambridge University Press, Cambridge 1964., 208.

⁴² O tome usp. Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters. The Construction of Charisma in Print*, Princeton University Press, Princeton i Oxford 1993., 165 i slj. U tom se radu Erazmo oslanjao na pomoć Amerbachovih sinova, koji su započeli taj posao prije no što je on postao urednikom izdanja. Najstariji Amerbachov sin, Bruno, najviše je pomagao Erazmu, oslanjajući se na svoje odlično znanje potrebnih jezika, osobito hebrejskog. Usp. o tome: Peter G. Bietenholz (ur.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, vol. 1: A-E, 46.

da, unatoč svim teškoćama na koje je naišao, i na ostatak Jeronimova opusa primijeni potpuno iste standarde.⁴³ Ostvarenje bi se te nakane stoga moglo nazvati Erazmovom metodičkom dosljednošću. Upravo je zbog nje postajalo sve jasnije što je ključni Erazmov cilj: on nije želio samo izdati *ujerodostojna* Erazmova djela, već se, koliko god je to moguće, približiti i onome što danas zovemo „kritičkim izdanjem”. Naravno, on to čini posve planski, jer time upravo gorljivo želi omogućiti i potaknuti daljnje bavljenje djelom „najsvetijeg autora”, kako nerijetko oslovljava Jeronima. S obzirom na sve te zamršene teškoće, s jedne, i plemenite nakane, s druge strane, ne čudi što Reisch, iz razloga koji sigurno nisu tek kurtoazni, u odgovoru na spomenuto pismo izjavljuje da je oduševljen što se to izdanje Jeronimovih djela može osloniti na Erazmov autoritet i dobro poznati znanstveni ugled.⁴⁴ Taj je ugled doista važan, zato što se na temelju nešto kasnijeg pisma iz tog istog razdoblja⁴⁵ može zaključiti da se Erazmo osjeća kao usamljeni branitelj sv. Jeronima koji ga nastoji zaštititi od dodataka i nestručnih redakcija ranijih prepisivača i urednika njegovih djela. Erazmo je gotovo opsjednut tim problemom. Stoga piše da je dobro opskrbljena knjižnica poput zlatne rijeke, pa makar u njoj i ne bilo ništa drugo osim Jeronimovih djela. Ipak, nastavlja, ta djela ne posjedujemo ako je njihov tekst poput onoga „kakav je u optjecaju, sav zbunjujući i nečist”.⁴⁶

Koliko god se mučio uređujući Jeronimova djela, Erazmo pritom ima gotovo „metafizičku” motivaciju. U pismima iz tog razdoblja on naime vrlo često varira istu misao, ističući da će zahvaljujući novom izdanju na kojem radi, Jeronim zapravo biti „iznova rođen”.⁴⁷ Ista se misao pojavljuje i u najsvečanijem pismu tog razdoblja (koje bi moglo poslužiti i kao ogledalo Erazmove predanosti, strahova i nada povezanih s njegovim uredničkim radom na izdanju Jeronimovih djela) upućenom papi Lavu X. iz svibnja 1515. Ondje Erazmo moli papu za dopuštenje da njemu posveti to izdanje, te ponovno spominje metaforu o ponovnom Jeronimovu rađanju.⁴⁸ Jeronim se u tom smislu ponovno rodio u kolovozu 1516., kad je objavljeno devet

⁴³ *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 326, Basel, ožujak 1515., 72. Ta misao pojavljuje se u Erazmovu uvodu u drugi svezak Jeronimovih djela.

⁴⁴ Usp. isto, pismo br. 309, Freiburg in Breisgau, 4. listopada 1514., 40.

⁴⁵ Usp. isto, pismo br. 396, Basel, 1. travnja 1516., 262.

⁴⁶ Usp. isto, 265-266.

⁴⁷ Usp. isto, pismo br. 333, London, 15. svibnja 1515., 90; također i: pismo br. 421, 307-308.

⁴⁸ Usp. isto, pismo br. 335, London, 21. svibnja 1515., 108.

svezaka njegovih djela.⁴⁹ Erazmo je u to, kako je pisao, uložio osam mjeseci predanoga rada u Baselu.⁵⁰

Upravo se u svjetlu Erazmове plemenite gorljivosti, povezane s njegovim iskrenim poštovanjem i ljubavlju prema djelu sv. Jeronima, čini zanimljivim posegnuti za jednom slavnom slikom. Ona se doista može promatrati kao simbol čitavog Erazmova udjela u izdavanju Jeronimovih djela. Naime, spomenuti slikar Hans Holbein, inače izrazito povezan s krugom baselskih tiskara i humanista tog vremena, 1524. godine naslikao je u ovom kontekstu zanimljiv portret Erazma Roterdamskoga.⁵¹ Naslikani je taj svoj portret poslao cantenburyjskom nadbiskupu Williamu Warhamu (oko 1450. - 1532.),⁵² svome meceni kojega je najviše cijenio. Njemu je Erazmo posvetio i svoje izdanje Jeronimovih pisama. Nadbiskup je Erazmovu sliku primio neposredno prije no primjerak drugog izdanja tih pisama, jer je Froben kasnije tiskao preostale sveske Jeronimovih *Opera omnia* 1525. i 1526. godine. Na toj je slici Erazmo prikazan kao znanstvenik u svome kabinetu. Smisao slike ispisan je na rubovima knjige što je na tom portretu Erazmo drži u ruci. Na vidljivu rubu knjige čitamo: ΗΡΑΚΛΕΟΙ ΠΙΟΝΟΙ i ERASMI ROTERO[DAMI]. Taj spomen "herkulskih radova" predstavlja jasnu aluziju na izdanje djela sv. Jeronima. Međutim, te riječi ne govore o sv. Jeronimu, nego o razmjerima Erazmova rada na tom izdanju.⁵³ Sâm je Erazmo volio tu metaforu, označivši njome svoje divljenje važnosti tiskarstva,⁵⁴ ali ju je kasnije primijenio upravo na svoj urednički rad na izdanju Jeronimovih djela.⁵⁵ Imajući u vidu to Erazmovo približavanje Jeronimu kroz metaforu o Herkulu, Holbeinov bi se portret Erazma

⁴⁹ Usp. vrlo detaljne podatke o tom izdanju u: Valentina Sebastiani: *Johann Froben. Printer of Basel. A Biographical Profile and Catalogue of his Editions*, Brill, Leiden i Boston 2018., 211 i slj.

⁵⁰ Usp. *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 333, London, 15. svibnja 1515., 90.

⁵¹ Hans Holbein mlađi: *Portret Erazma Roterdamskoga*, 1523., drvo, 76 x 51 cm, National Gallery, London.

⁵² Holbein je portretirao i Warhama; *Portret Williama Warhama, cantenburyjskog nadbiskupa*, 1527., ulje na hrastu 82 x 67 cm, Louvre, Pariz.

⁵³ Usp. aluzije na Herkula u tekstu Erazmova pisma Warhamu u: *The Correspondence of Erasmus, vol. 3: Letters 298 to 445 (1514. to 1516.)*, pismo br. 396, Basel, 1. travnja 1515., 255. U vezi s tim usp. također i: Hilmar M. Pabel, *Herculean Labours. Erasmus and the Editing of St. Jerome's Letters in the Renaissance*, Brill, Leiden/Boston 2008., 4.

⁵⁴ Usp. *The Correspondence of Erasmus, vol. 2: Letters 142 to 297*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo i London 1975, pismo br. 207, 131.

⁵⁵ U vezi s tom sintagmom usp. Hilmar M. Pabel, *Herculean Labours. Erasmus and the Editing of St. Jerome's Letters in the Renaissance*, 202-203.

mogao tumačiti i u smislu Erazmova poistovjećivanja s Jeronimom, svojim velikim uzorom. O tom poistovjećivanju, čini se, razmišlja i Lisa Jardine, uznosito zaključujući da taj portret naglašava važnost humanizma na sjeveru Europe, te uspostavlja važnu analogiju: kao što je Jeronim zapadnim svijetom pronio Sveto pismo, tako je Erazmo Europom pronio ljudsku učenost.⁵⁶

Osim toga, Erazmova gorljiva odanost sv. Jeronimu može se bez sumnje promatrati i kao izraz njegove privrženosti kršćanskoj tradiciji. Baš tu privrženost valja promatrati prije svega u okrilju Erazmova intelektualnog nasljeđa koje je odredilo njegov život i misao: humanizam, pobožnost, skolastika i biblijska znanost.⁵⁷ Sva ta četiri temeljca Erazmove misli izražena su u njegovu radu na ovom izdanju i kroz njega se prelamaju. No, koliko god Erazmo bio velikan, na toj se pojedinačnoj razini nipošto ne iscrpljuje sva važnost baselskog izdanja djela sv. Jeronima. Osluškiivanje prizvuka spomenutog pojmovnog četverolista u kontekstu njegovih kulturno-povijesnih korijena vodi još dalje, od pojedinačnoga prema općem. Točnije, u smjeru antologijske pouke Johana Huizinge o prepletanju proljeća renesanse s dugom jeseni srednjega vijeka.⁵⁸ Čini se naime da intelektualnu klimu u kojoj nastaje „baselski Jeronim” iz 1516. doista nije moguće ispravno razumjeti ukoliko ga se promatra izvan prepletanja vremēna koja se obično misle razdvojeno. Naime, iako primjerice Stefan Zweig, pišući o Erazmu i njegovu vremenu rado naglašava veliki lom između „dvije Europe”, srednjovjekovne i renesansne,⁵⁹ čini se, tome usuprot, da je upravo Erazmov „baselski Jeronim” zapravo dobar primjer mekih i širokih rubova velikih epoha u povijesti europske kulture.⁶⁰ Razmatrajući u tom smislu kontekst u kojem nastaje izdanje Jeronimovih djela iz 1516., moglo bi ga se nazvati i simboličnim susretištem dviju isprepletenih epoha na sjeveru Europe.

⁵⁶ Usp. Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters. The Construction of Charisma in Print*, Princeton University Press, Princeton i Oxford 1993., 4.

⁵⁷ Usp. primjerice: Johnatan Arnold, *The Great Humanists. An Introduction*, I. B. Tauris, London i New York 2011., 103.

⁵⁸ Usp. Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed, Zagreb 1991., 28 i slj.

⁵⁹ Usp. Stefan Zweig, *Triumf i tragika Erazma Roterdamskog*, Binoza, Zagreb [1936], 24-25.

⁶⁰ Upravo u tom smislu valja podsjetiti na onu važnu napomenu Jacquesa Le Goffa kojom on, baš kao i Huizinga, relativizira strogu odjelitost srednjega vijeka i renesanse: „...koliko god bila važna, koliko god bila utemeljena u povijesnom trajanju, renesansa nije, prema mome mišljenju, neko izvanredno razdoblje: ona je posljednja renesansa dugoga srednjovjekovlja”; Jacques Le Goff, *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, TIM press, Zagreb 2015., 61. *Moj kurziv*.

ZAKLJUČAK

Zaključke je ovog oglada moguće uobličiti u tri teze:

- 1) Znanstveni doprinos Erazma Roterdamskoga i njegov rad na izdanju Jeronimovih djela iz 1516. može se promatrati i u kontekstu razvoja filoloških metoda i „povratka na izvore”, kako grčkog teksta Novog zavjeta, tako i djela crkvenih otaca. Zato Erazmova „baselskog Jeronima” valja razumijevati na istom tragu na kojemu je i njegovo izdanje Novog zavjeta. Pritom je, boraveći u Baselu, Erazmo barem posredno, povezan i s hrvatskom kulturom, budući da se ondje koristio i knjižnicom dubrovačkog dominikanca Ivana Stojkovića.
- 2) Nakon smrti Johannesesa Amerbacha, baselskog tiskara koji je započeo s izdavanjem Jeronimovih djela, Erazmo dolazi u Basel na poziv Amerbachova nasljednika, također slavnog tiskara Johannesesa Frobenja, postajući glavnim urednikom tog izdanja.
- 3) Sudeći prema Erazmovoju korespondenciji, njegov najteži posao u vezi s Jeronimovim tekstovima bila je filološko-kritička analiza Jeronimovih pisama, pri kojoj je Erazmo prije svega nastojao ustanoviti izvorni Jeronimov tekst i odijeliti ga od „stranih ruku”, tj. intervenata kasnijih redaktora i urednika. Zbog tog izrazito predanog Erazmova rada na izdanju Jeronimovih djela iz 1516., ono je postalo temeljnim za kasnija izdanja Jeronimovih djela.

THE CONTEXT OF ERASMUS'S EDITION OF THE WORKS
OF ST. JEROME (BASEL, 1516.)

Summary

The article examines the circumstances and the context of the 1516 Basel edition of St. Jerome's works. There are two reasons why this edition is one of the most important editions of the Church Fathers in general. Firstly, at that time Basel was the center of printing in northern Europe. One of the founders of printing in Basel, Johannes Amerbach, planned to publish the collected works of the four doctors of the Church: Ambrose, Jerome, Augustine, and Gregory. Another reason for the importance of this edition is that editor was Erasmus of Rotterdam. Despite Amerbach's death soon after that, the publishing of Jerome's works continued. It was taken over by Amerbach's successor, another master of printing press in Basel, Johannes Froben. By continuing and completing the publication of the works of St. Jerome, Erasmus became the central figure of the circle of leading intellectuals in Basel.

Keywords: St. Jerome, Erasmus of Rotterdam, Johannes Amerbach, Johannes Froben, printing press